

Značaj in usoda. Zbrana dela Angele Vode. II. knjiga. Ljubljana : Krtina 1999. 274 strani.

Druga knjiga zbranih del Angele Vode predstavlja današnjemu bralcu delo **Spol in usoda**, ki je izšlo leta 1938 pri založbi Žena in dom v dveh delih.¹ Vsaka knjižica je imela 90 strani, obe skupaj pa sta tvorili vsebinsko neločljivo celoto. Tudi na tem mestu je Vodetova spregovorila o položaju ženske v družbi.

Zavedala se je, da je življenjska pot tako moških kot žensk tesno povezana z gospodarskim položajem in socialnimi razmerami, vendar pa je vedno bolj spoznavala, da je usoda posameznika odvisna tudi od njegovega spola. Ugotovila je namreč, da obstajajo bistvene razlike med pripadniki obeh spolov tudi v okviru iste socialne skupine. Te razlike sicer izvirajo že iz naravnih razlik, vendar pa je bila Vodetova prepričana, da so te različnosti postale za ženo usodne predvsem zaradi družbene ureditve, ki je te različnosti spretno izrabljala v moško korist: »Človeška družba kaže v vseh svojih razvojnih dobah izrazito moško usmerjenost, zato lahko brez pretiravanja imenujemo današnjo družbo po njeni ureditvi moško družbo. Vse ustanove, zakoni in običaji so urejeni po merilu, ki so ga določili moški. Za reševanje vseh problemov je odločilna moška miselnost.« V pravilnost take ureditve pa je močno dvomila: »Ali nam ne priča današnji svet ter ves njegov brezmejni kaos, da toliko slavljene moški razum ne more zagotoviti človeške blaginje?« (str. 64). Zato je želela vzgojno vplivati na ženske in matere, da bi razširile svoje do tedaj marsikdaj preozke poglede na svet in s tem v skladu spremenile tudi svoje ravnanje: »Če hoče ženska kdaj resnično oblikovati svojo lastno usodo in pomagati graditi življenje svojega naroda, mora gledati na vsa vprašanja, ki zadevajo tako poedinca kakor celoto, s svojega lastnega vidika. Pri mnogih vidikih, ki se tičejo v prvi vrsti nje same, je pa samostojno gledanje ženske celo nujno potrebno. To so zlasti vsi problemi, ki izhajajo iz različnosti moške in ženske narave, kakor na primer vprašanje materinstva in prostitucije« (str. 160). Zavzemala se je za to, da bi morale biti tudi ženske dejavne tako v javnem kot tudi v družinskem življenju in tako sodelovati pri oblikovanju odnosov med posamezniki pa tudi pri življenju celotne družbe.

Menila je, da je mnogo tipičnih ženskih lastnosti le dediščina njihove dolgoletne podrejenosti in manjvrednosti in da bi si ženske lažje pridobile enakovrednejši položaj, če bi poznale vzroke obstoječega stanja, zato jih je želela seznaniti z značilnimi dejavniki v življenju moškega in ženske, s položajem žensk v družini in družbi ter pojasniti ekonomske, družbene, psihološke in druge vzroke, ki so privedli do takega položaja (str. 59 in 64).

V prvem delu knjige je obravnavala telesni in duševni razvoj obeh spolov od otroštva, preko obdobja odraščanja, do prvih čustvenih in poklicnih izkušenj, prikazala je različne dejavnike, ki oblikujejo osebnost posameznika: vpliv okolja, socialni status in spol. Posebej pomembna se ji je zdela vzgoja in prepričana je bila, da tedanja praksa ni ustrezala obstoječim življenjskim razmeram. Menila je, da je glavni namen vzgoje priprava človeka na življenje ter da imata moški in ženska kot »prirodni bitji« sicer različne naloge, ki temeljijo na nespremenljivih naravnih zakonih, kot »socialni bitji« pa naj bi imela v bistvu enak smoter – oba naj bi bila sposobna delovati tako v zasebnem kot v poklicnem in javnem življenju (str. 96–97). Poudarila je tudi pomen gospodarskih razmer, ki so bile v prvi Jugoslaviji vse prej kot zadovoljive. Revščina in brezposelnost, pereča zlasti v obdobju gospodarske krize, sta znatno pripomogli k povečanemu številu nezakonskih mater in pogosto silili ženske, zlasti iz nižjih slojev, v prostitucijo, vzrok le-tej je bila tudi splošno razširjena »dvojna morala«. Zato se je Vodetova zavzemala za nujnost družbenih sprememb in pozivala ženske, naj sodelujejo pri spremembi dotedanje ureditve, ki je za ženske »tragično usodna, za vse kulturno človeštvo pa skrajno ponižujoča,« saj je »prav vsaka poklicana graditi lepšo usodo in to za poslednjo svojih sester« (str. 160). S temi mislimi se zaključuje prvi del knjige, ki je bil sprejet brez posebnega razburjenja.

Drugače je bilo z drugim delom, v katerem je Vodetova obravnavala zakonsko zvezo. Najprej je spregovorila o pripravi na zakon: »Mati, še bolj pa oče, veliko premalo upoštevatata, da je treba vzgojo že zgodaj usmerjati na poznejšo zakonsko in družinsko skupnost. Zlasti pa ni bil moški še nikoli doslej vzgajan za zakon,« saj: »Kdaj pride na misel očetu ali materi, da bi opozorila svojega sina: Tvoja grobost, sinko, bo vse življenje v nadlego tebi in drugim, s katerimi boš skupno živel«

¹Najprej je izšel prvi, konec leta pa še drugi del, ki nosi letnico 1939.

(str. 169). Bodočim zakoncem je svetovala preventivni zdravstveni pregled, s katerim bi lahko preprečili kasnejša razočaranja – neplodnost, spolne bolezni ipd. Omenila je tudi sterilizacijo in njene posledice ter poudarjala nesprejemljivost izrabe tega dejanja v politične namene, kakor na primer v nacistični Nemčiji. Zagovarjala je tudi sklepanje predporočnih pogodb. Natančna razdelitev lastninskih pravic obeh zakoncev naj bi zaščitila ženske v primeru morebitne razveze.

Z ugotovitvijo, da je zgodovina zakona tudi zgodovina ženine usode, se začenja obširno poglavje o zakonu, ki je bil za žensko znatno pomembnejši kot za moškega: »Kakršen je bil njen zakon, tako je bilo njeno življenje,« in »kakor se je razvijala človeška družba, tako se je razvijal tudi zakon, ki je najzanesljivejše merilo vsakokratnih družbenih razmer« (str. 182). Potem je Vodetova predstavila razvoj zakonske skupnosti od primitivnih oblik do časa, v katerem je knjiga nastala. Podrobno je predstavila družbeni, moralni in pravni položaj žene v zakonu v različnih obdobjih, pri čemer je v precejšnji meri izhajala iz Engelsovega dela *Izvor družine, privatne lastnine in države*. Pomembnejši je kritičen prikaz sodobnih razmer. Zavzemala se je za tak zakon, v katerem bi vladalo telesno in duševno razumevanje med partnerjema, ki pa je le težko uresničljivo, saj ga vse prevečkrat rušijo najrazličnejša nesoglasja, ki jih povzročata alkoholizem, pretirana ljubosumnost, materialne stiske itd. Menila je, da bi bilo »nesoglasja, ki nastopajo zaradi zunanjih okoliščin,« mogoče urediti že »z izboljšanjem gospodarskih razmer, s primerno zaščito matere in otroka, kajti ta nesoglasja leže izven prirodnega nastrojenja zakoncev« (str. 192). Za ločitev zakona se načeloma ni navduševala, v razvezi je videla izhod iz nevzdržnega stanja le v skrajnih primerih, saj so bile posledice velikokrat najhujše prav za ženske in otroke. Rešitev je videla v posvetovalnih službah in obžalovala, da jih v slovenskem prostoru še ni bilo. Zavzemala se je za splošno zaposlenost žensk: »S tem pa, da se lahko združita v zakon dva človeka, ki sta gospodarsko drug od drugega neodvisna, se premakne težišče zakona od gospodarske na etično podlago telesno-duševne harmonije. Zato bi morala vsaka žena stremeti za tem, da postane gospodarsko neodvisna, prav kakor stremi za tem moški, ne glede nato, ali se namerava poročiti ali ne« (str. 225).

Zagovarjala je tudi enakopravnost žensk na področju političnega delovanja in se bala, da bodo ženske pod vplivom fašistične in nacistične miselnosti izgubile še tiste pravice, ki so jih že dobile na področju izobraževanja in zaposlovanja, še posebej v času gospodarske krize. Opozarjala je tudi na problem preobremenjenosti žensk, ki so se morale praviloma poleg poklicnega dela ukvarjati še z gospodinjstvom in vzgojo otrok. Nasprotovala je vzpodbujanju natalitete za vsako ceno in na podlagi statističnih podatkov dokazala, da plače v takratni jugoslovanski državi niso omogočale prehranitve večje družine, saj večkrat niso zadostile niti zahtevam življenjskega minimuma. Zagovarjala je gospodarsko politiko, ki bi omogočila takšno razdelitev materialnih dobrin, da bi bili vsi državljani preskrbljeni vsaj z osnovnimi življenjskimi potrebščinami. Prizadevala si je tudi za bolniško, nezgodno in starostno zavarovanje, za zaščito matere in otroka, za boljše izobrazbo, za spremembo zastarele zakonodaje, predvsem na področju družinskih razmerij.

Zadnje poglavje je posvetila tretjemu življenjskemu obdobju in ga poimenovala zaton. Veliko starih je namreč živelo v bedi, nekateri so bili prisiljeni celo beračiti za preživetje. Zavetišč je bilo premalo, še tista prepolna. Rešitev je videla v izgradnji novih domov za ostarele, v socialnih podporah in v ustrezni zakonodaji.

Kako si je Angela Vode predstavljala izboljšanje položaja ne le žensk, ampak vsega človeštva, je razvidno iz sklepnih besed tega dela: »Pot, ki vodi do izboljšanja ženine usode, ne vodi le preko borbe za državljansko enakopravnost spolov, marveč preko borbe za socialno enakopravnost vseh ljudi v družbi, ki ne bo trpela izkoriščanja slabjšega po močnejšem. Samo taka ureditev družbe more žensko popolnoma zavarovati pred zapostavljanjem, le v taki družbi ženska ne bo občutila tragično svoje spolne pripadnosti. V tako urejeni družbi prirodna različnost spolov ne bo povod za zapostavljanje, marveč bo prizadevanje ženske dobrodošlo prav zaradi njenih posebnosti. Naj se obliče zemlje kakorkoli spremeni, vedno bo ženska gledala na določene probleme in pojave drugače kakor mož in bo prav zato njeno sodelovanje v človeški kulturi doprinašalo večjo izpopolnjenost in mnogovrstnost na vseh življenjskih področjih. Iz tega specifično ženskega doprinašanja bo črpala bodoča družba dragocene pobude za ostvartev take kulture, ki bo objemala z enako pravičnostjo vse ljudi« (str. 273).

Ta, drugi del, pa ni bil sprejet tako mimo kot prvi in njegova avtorica je bila deležna ostrih, celo žaljivih kritik. S knjigo se je dotaknila temeljnega vprašanja razlik med spoloma in spregovorila o zakonski zvezi. S svojimi idejami o enakih pravicah moža in žene v zakonu je posegla na dokaj

občutljivo področje, žalila je uradno cerkveno doktrino o zakonu in mestu žene v njem. Zaradi obravnavane teme v knjigi so se po izidu knjige oglasili nekateri katoliško usmerjeni časopisi, ki so bili mnenja, da knjiga razdira temelje družine in je napisana v službi komunizma. Proti nizkotnemu napadanju Angele Vode in njene knjige je javno protestiralo veliko ljudi in v njeno obrambo je izšlo veliko člankov in recenzij. Vendar obramba ni mogla zaustaviti časopisne gonje zoper njo in njeno knjigo. Zaradi 'potvarjanja' resnice v objavljenih časopisnih člankih, predvsem *Slovenskem delavcu* in *Slovenca*, je bila Vodetova globoko prizadeta. Prepričana je bila, da je bil edini način, s katerim bi lahko preprečila nadaljnje negativno prikazovanje vsebine knjige in nje same, le razsodba sodišča, ki naj bi ugotovilo, kakšna je dejansko vsebina knjige in kje jo članki 'potvarjajo'. Tožba je bila v njenih očeh potrebna, kot je kasneje ugotovila sama, se je v tej svoji oceni zmotila, saj je šlo pri razsodbi sodišča – okrožno sodišče v Ljubljani je obsodilo oba urednika *Slovenskega delavca* in *Slovenca*, Vrhovno sodišče pa sodbo okrožnega sodišča razveljavilo in glavnega urednika *Slovenca* oprostilo – za veliko več kot le za presojo vsebine njene knjige.

»Polemika ob drugem delu knjige Spol in usoda je merila prepade, ki so na pragu druge svetovne vojne delili slovensko družbo. Razsodba sodišča o vsebini knjige je izmerila njihovo globino. Legitimiral je nasprotni politični in ideološki tabor...« Tako o sodbi piše Mirjam Milharčič Hladnik, avtorica uvodne študije (na str. 43). V njej je s pomočjo časopisnih citatov in spominov Angele Vode natančno predstavila časopisno polemiko o knjigi in njeno neuspešno iskanje zadoščenja na sodišču, prikazala je oblastna razmerja, ki so na Slovenskem vladala v tridesetih letih: »V ozračju političnega zaostrovanja ni bilo mogoče pričakovati neodvisnosti sodstva. Razsodba je morala, ne glede na argumente in dokaze, utrditi obstoječo oblast in politično ideološki tabor, za katerega sta bila razmišljanje in drža Angele Vode nesprejemljiva in nevarna« (str. 36). Gonja proti knjigi je bila po mnenju avtorice primer militantnega novinarstva, kjer dejstva niso bila pomembna, pač pa le glasnost, s katero se je pljuvalo in žalilo nasprotnika. Ženska, ki se je v tistem času ukvarjala s pisanjem in s politiko, ni mogla naleteti na kaj drugega kot na žalitve, zmerljivke in omalovaževanje. Avtorica uvodnih besed je tudi mnenja (prim. str. 41), da so oznake o Vodetovi, da je grda, stara, smrdeča cunjca, puhla lažiznanstvenica in vlačuga, kup življenjske nesreče in srčnega siromaštva, pravzaprav splošne oznake za takrat politično osveščene ženske.

Mateja Jeraj, Aleksandra Serše

Mihailo Konstantinović, **Politika sporazuma. Dnevniške beleške 1939–1941. Londonske beleške 1944–1945.** Priredio za štampu Radomir Konstantinović. Novi Sad : MIR, 1998. 663 strani.

Mihailo Konstantinović (1897–1982) poznavalcem zgodovine Kraljevine Jugoslavije ni neznano ime, saj je bil ena osrednjih osebnosti srbsko-hrvaškega sporazumevanja v letih 1939–1941. V politiko je vstopil kot pravni strokovnjak ministrskega predsednika Dragiše Cvetkovića. Zaradi svoje sposobnosti se je kmalu povzpел do ministrskega fotelja (najprej je bil minister brez portfelja, nato pravosodni minister). Slovenski javnosti je bil na zelo pristranski način predstavljen že pred koncem 2. svetovne vojne, ko je v Ljubljani izšla knjiga beograjskega pronacističnega žurnalista dr. Danila Gregorića z naslovom *Samomor Jugoslavije* (v rokah sem imel njeno 2. razširjeno izdajo iz leta 1945 in nemško izdajo z naslovom *So endete Jugoslawien*, Leipzig 1943). V njej je Konstantinović naslikan kot pravcati masonski zli duh Cvetkovićevega kabineta; bil naj bi poosebljen vsega, proti čemur je nastopal Hitlerjev »novi red«. Gregorić, ki ga je Cvetković občasno uporabljal tudi za kočljive (neuradne) stike z odločujočimi berlinskimi faktorji (novembra 1940 je bil kar dvakrat v nemški prestolnici; prvič se je sestal s Hitlerjevim tolmačem in vodjem časnikaškega oddelka na nemškem zunanjem ministrstvu dr. Paulom Schmidtom, drugič pa celo s samim Ribbentropom),¹ je v svojem pisanju seveda močno tendenciozen, vendar za zgodovinarja vseeno zanimiv. Zlasti za slovenskega zgodovinarja, saj je bil mož leta 1940 zelo blizu politični liniji Antona Korošca.

¹D. Gregorić, *Samomor Jugoslavije*, Ljubljana 1945, 84 in dalje.